

25 чылдың август
1-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 133

(18720)

2015 чылдың
декабрь 1
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө»

ЭҢ ЭКИ ДЕП ҮНЕЛЕТКЕН

алдың ишти-хырнындан янзы-бүрү амдангы аъш-чемни белеткээр талазы-биле арга-
дуржулгалыг мастерлер Ээлдек Севилмаа биле Сорулга Назын ажил үезинде.

Чоокта чаа республика найысылалында болуп
ен «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп
вилелдин түңнел көргүзүглери «Сүбедей»
ордузунга болуп эрти. Аңаа республиканың
кожууннарындан келген коллективтерниң
чылда үстүнде адааным төлевилелге хамаа-
чылды кылып бүдүргөн барааннарының делгел-
тир кылып, түңнелдерни үндүргөн.

делгелге — ярмаркага «Аъш-чем барааннарын-
и эки шынар» деп мөөрейге Эрзин кожунун «Бай-
Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгө кооперативиниң
чыннарының эъттен кылган продукциязы эң эки
үнелеткен. Ол бүдүрүлгө кооперативиниң удуртук-
— Эртине Аңгырович Манзай.

бүдүрүп, ону болбаазырадыр талазы-би-
лел республикада 2015 чылда эң эки деп үнелеткен
кооперативтиң арга-дуржулгазын сонуургап, оларга
ажыл-ижи-биле таныжып, Тываның еске черле-
п, ашак ындыг угланышкынның бүдүрүлгелеринге
дуза болуру чадавас дээш, дараазында мате-
риалды бижирип оралдаштым.

СРЭ дүшкен соонда, Эрзин кожунун күш-
алдыг турган «Чаа орук» совхозу база чооргу сан-
ал дүшкен. Ооң орнунга, 2004 чылдан эгелээш,

«Бай-Хөл» деп көдээ ажил-агый кооперативи тургус-
тунган. Ону мал ажылынга бедик арга-дуржулгалыг
Александр Кошкаевич Дамба, ооң соонда Светлана
Сояновна Бюрбю олар билдиги удуртуп, ажил-агый-
ны бут кырынга тургузар дээш, улуг ажылды кылып чо-
рутканын оларның чаңгыс чер-чурттуглары демдегеп
турдулар.

Ол удуртукчуларның баштайгызы «аъдының бажы
эрте хоя берген». Светлана Соляновна Бюрбю хүндүлүг
пенсияже үнгеш, амга чедир кооперативтиң аныяк
удуртукчуларынга арга-дуржулгазын дамчыдып берип
чоруур.

2009 чылдан эгелээш «Бай-Хөл» көдээ ажил-
агый кооперативин Эртине Аңгырович Манзай удур-
туп турар. Ол боду, «Чаа орук» совхозу турда-ла, аңаа
трактористеп, кадарчылап, санакчылап чораан. А 2002
чылда бодунуң хуу арат ажил-агыйын чорудуп эгелээш.
Көдээ ажил-агый талазы-биле эртемни Бурятияның
Улан-Удэ хоорайга чедип алган. Аныяк, мал ажылын
моон-даа соңгаар сайзырадыр талазы-биле бурун-
гаар көрүштүг, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг эжин
чаңгыс чер-чурттуглары «Бай-Хөл» кооперативин баш-
таары-биле соңуп алганнар.

(Уланчызы 2-ги арында.) ➡

Тываның Баштыңының
ажыл-херээ

ДУГУРЖУП АЛГАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун чөөн чүк
улустарының хүрежиниң школазын ажыдарының
дугайында хөй чыл дургузунда бодап келген күзели
боттуг төлевилелче кирер дей берген.

Чоокта чаа ушу школазының талазы-биле төлевилел
ажылы эгелээн, ооң тудуунче регион удуртукчузу даг-
тывыштың Zijin Mining Group Co Ltd холдингиин—
«Лунсинниң» компаниязын чүткүлдүү-биле хаара
тудуп турар. Компания бодунуң ажил-херээ-биле чер-
гелештир Тываның социал-экономикаже угланган
төлевилелдеринге база чогумчалыг киржир ужурлуг деп,
Шолбан Кара-оол санап турар. Бо талазы-биле кады ажил-
дажылга дугайында тодаргай чугаа Тываның Баштыңы
Шолбан Кара-оолдун компанияның топ-менеджерлери
— чингине директор дээрги Цю Линь-биле болгаш ооң
оралакчызы Чжан Вэнь Цюань-биле ужуражылгазының
үезинде болган.

Тыва Республиканың регионунуң инвестиция төлеви-
лелдериниң даңзынынче «Лунсинни» киририниң ду-
гайында шиитпирни республиканың Чазаа бир чыл бу-
рунгаар хүлээп алган, ол чорук компанияга ажыктыг ка-
зымалдарны казып тыварының болгаш арыг орулганың
үндүрүүндөн хосталыр арганы бээр. 2016 чылда ол чии-
гелде 38 млн. рубль болур, ону Орук фондузунче шил-
чидери планнаттыг. Тываның Баштыңы Шолбан Ка-
ра-оол акша-хөреңгизиниң кезин «Тыва Республиканың
ушу школазы» деп объектинин төлевилел-смета доку-
ментациязын ажилдап кылырынче шилчидерин санал-
даан. Ол саналды компанияның 2016 чылдагы ажил-
чорудулгазының планынче кириген дээрзин «Лунсинниң»
төлээлери республика Баштыңыга бүзүрүткен. Цю
Линьниң чугаалап турары-биле алырга, компания чүгле
бүдүрүлгөге хамааржыр эвес, а Россия биле Кыдаттың
аразынга найыралчы, езулуг партнержу харылзааларының
демдээ болуп турар төлевилелге киржири өөрүнчүг.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ДАЙЫНЧЫНЫҢ ИЕЗИ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Ие хүнүнүн бүдүүзүндө республика Баштыңы
Шолбан Кара-оол хоочун башкы Нина Семеновна
Белевскаяның бажыңыга кирген.

Н.С.Белевская бүгү назынында Кызылдың №2 школа-
зынга орус дыл болгаш литература башкылап келген. Ол
ам 77 харлыг, хүндүлүг дыштанылгазында, хоорайның
төвүндө чурттап орар. Ооң оглу Андрей Белевский
Афган дайынынга 19 харлыг тургаш, амы-тынын берген.
1968 чылда төрүттүнгөн Андрей Кызылдың М.А.Бухтуев
аттыг №1 школазынга өөренип турган. 10 классты доос-
кан соонда политехниктиг институтче өөренип кирген.
ДОСААФ-ка чолаачы мергежилди чедип алган.

1986 чылдың октябрьда ону шериг албанынче кел-
дирткен. 1987 чылдың майда шериг албан-хүлээлгезин
эрттирери-биле Афганистанче, Шиндтта 381-ги гвар-
дейжи полкка келген. Душманнарның заставаже халдаа-
нының түңнелинде ол өлүрткен. Андрейни мөчээн соонда
Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан.

Кандыг дуза негеттинип турарын Шолбан Кара-оол
Нина Семеновнадан айтырган. Мобиль телефонну аңаа
садып бээрин аазаан, РФ-тиң Камгалал яамызының шу-
гуму-биле эң эки санаторийлерге дыштанып алырын
сүмелээн. Нина Семеновна кайнаар-даа баарын күзевес
боорга, ол саналдың дугайында төрелдери-биле сүмеле-
жирин, ооң соонда долгаптарын регион удуртукчузу
дилээн. «Ынчаар чоруурунун бүгү белеткел ажилдарын
бодумга хүлээнип тур мен» — деп, Шолбан Кара-оол
бүзүрүткен. Хүндүктелдиг башкыга боодал чечекти тудус-
каш, төрзөн республиказынга ынакшылы, өөредилге
адырынга кириген улуг салышкыны болгаш оглу Андрей
Михайлович Белевскийни ындыг төлептиг кылдыр киж-
зиткени дээш өөрүп четтиргенин илергейлээн.

gov.tuva.ru

ЭҢ ЭКИ ДЕП ҮНЕЛЕТКЕН

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Аныяк удуртукчу баштайгы чылдарында ажил-агыйның мал бажын өстүрүп, ооң уксаазын экижидер талазы-биле улуг ажилдарны кылып чоруткан. Оларның кылып чоруткан ажилдарының түнелдери, 2-3 чыл эрткенде, херек кырында көстүп эгелзэн. «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый кооперативинин хойлары 2010 чылдан бээр

«Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинин удуртукчузу З.А.МАНЗАЙ.

Сибирьнин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн малчыннарының Чита хоорайга болуп турар көдээ ажил-агыйның уксаалыг малдарының көрүлдө-делгелгезинге бирги черниң шаңналындан дүшпейн келген болгаш турар-даа.

Көдээ ажил-агый талазы-биле эртемденерниң түнел үндүрүп бадыйткаанын езугаар Тываның хойларын хову черниң болгаш дагылыг черлерниң хойлары деп ийи аңгы бөлүккө үскен болуп турар. «Бай-Хөл» кооперативтин өстүрүп турар хойларының уксаазы хову чернинге хамааржыр. Ынчангаш оларның кадарып турар хойлары ниити деңзи-даа, шыдал-даа талазы-биле дагылыг черниң хойларындан аар, улуг, дүккүр болуп турарын эртемденер херек кырында бадыйткап, тодараткан.

Уксаажыдылга ажилынче бай-хөлчүлөр улуг кичээнгейни салып, 4 тускай эртемниг зоотехниктерни тудуп турар. Олар мал ажил-агыйның талазы-биле ветеринария эртемнеринин кандидаты Соңгукчу Сазыг-оолович Монгуш-биле үргүлчү харылзажып, сүмележи, ону хаара тудуп, ажил-агыйында тускайлап үскен, онза уксаалыг хойжу коданнарында эртем ажилын база уламчылап турарлар.

Ажил-агыйның тускай эртемнигери кошкарның үрезин алгаш, ону доңурбаан арга-биле хойларны боозадып турарын чедип алган. Ооң уламындан коданнарда кадарган хойларның чүгле ниити өзүлдезинге салдарлыындан аңгыда, ооң уксаазы экижиригге база улуг идиглиг. Ынчангаш тускай үскен, ылгалдыг коданнарында хоюн кадарып, үстүндө адаанывыс эртемденни база хаара тудуп турары ол.

Бистиң республиканың барыын кожууннарда малын өстүрүп чоруур муңчу малчын-

нарывыс хой, өшкүзүн колдуу чаңгыс кодан-да тудуп турар болза, Эрзинниң «Бай-Хөл» ажил-агыйында мырыңгай сыр өске. Ол черниң малчыннары бир коданга ортумаа-биле 400-450 хойдан көвүдетпезин сүмелеп турар. Малдың ниити деңгелин, уксаазын экижидеринге ол улуг салдарлыг болуп турар.

Амгы үеде «Бай-Хөлде» 21 муң баш хойну 68 коданнарда үскен. Ооң иштинде 11 муң 500 хой төрүүр. Ол ышкаш ажил-агыйда 103 инекти, 77 төвөлери, 161 чылгы малды кыштагладып турар.

Ажил-агыйның малы көвүдөп, ону сайгарып, орулга кирип алыр айтырыг чиди-биле тургустунуп келирге, коллективтин удуртукчулары шын шиитпирни үндүрүп, хой ээдин болбаазырадып, ооң ээдинден, ижин-хырындан, шөйүндүлөрдөн база немелде чем аймаан бүдүрери-биле хой өлүрер цехти ажыдып алырын шиитпирлээш, ол санал-оналы-биле Тыва Республиканың Чазаанче, Көдээ ажил-агый яамызынче үнүп, айтырыгны тургузуп турар үеде ниити Россияга көдээ ажил-агыйны сайзырадырының талазы-биле тускай төлөвилелдер үнүп эгелзэн.

Ол төлөвилелдерден «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп төлөвилел бистиң республиканың байдалына кончуг таар-

Тудугжулар: Күдөрөк Лодай-оол, Леонид Дирчинчап болгаш бригадир Айдың Бадыраа.

жыр боорга, бистиң республиканың удуртукчулары ол төлөвилелди Тывага сайзырадырының талазы-биле улуг чугаалажылгаларны Москвага кылып чорутканының түнелинде ол төлөвилел бистиң республикада чогуур сайзыралды ап эгелзэнин билир бис.

Республиканың удуртукчулары ол төлөвилелге даянып алгаш, мал согар цехтер, комбинаттар тургузарының талазы-биле Тываның дөрт аңгы черлеринге ындыг мөөңөжилгелерни кылыры-биле цехтерни, комбинаттарны тударын шиитпирлээш, Мурнуу зонага «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый кооперативинин баазасына тудуп эгелзэрин шиитпирлээнер. Аңаа Тере-Хөл, Эрзин,

Танды, Өвүр кожууннарның хоюн соп, оон бедик шынарлыг зыт продукциязын чүгле бистиң республиканың иштинге эвес, а харын Саян ажыр өске областар, крайларже бедик шынарлыг хой ээдин садарын планнаан.

«Бай-Хөлдүн» найыралдыг коллективи ол эгелзешкини улуг өөрүшкү-биле хүлээп алгаш, мал согар цехти 2014 чылда ажыдып, ажылгалга кириген. Ол үеде «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый кооперативинин 19 муң 377 баш хой, өшкүзүнүн 42 хуузу эр мал апарган. Ынчангаш төрүүр мал биле эр малдың ниити саны барык деңгелдеп келгенин барымдаалааш, эр малды сайгарар ажылды олар 2014 чылдың ноябрыда эгелзэн.

Россияның көдээ ажил-агый лизингизинин акшаландырышкынының шугуму-биле кылдырган мал

өлүрер цехтин ниити өртээ 5 миллион 700 муң рубль болган. Ол цехке чылда 264 тонна зытти белеткээри көрдүнгөн. Шээр мал согар кылдыр тускайлап кылдырган цехте амгы үеде 11 кижиге ажилдап турар. Олар хойну өззөш, ооң коң ээдин тускай соодукчуже шыгжааш, ижин-хырындан янзы-бүрү чем аймаан кылып турар тускай цехти база ажыткан.

Ынчангаш амгы үеде «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый кооперативинин 3 аңгы адырлыг цехтерлиг ажилдап турар. Ол дээрже үстүндө адаанывыс хой ээди бүдүрер цех, малдың кежинден янзы-бүрү национал хеп аймаа даараар, алгы эттээр цех болгаш тудугжулар бригадасы-дыр. Ынчангаш амгы үеде «Бай-Хөлде» 120 кижиге турум ажылдыг болуп турар. Сезоннуг ажилдар: мал оолдаашкынының үезинде сакманчылар, чайгы үеде мал чеми белеткээр сизгенчилер-биле кады алырга, барык 200 хире кижиге улуг ажил-агыйда хаара туттунган.

Тудугжулар бригадасы Россияның көдээ ажил-агый сайзыралының талазы-биле «Көдээ черлеринин сайзыралы» деп тускай программа езугаар эрткен чылын ажилдап эгелзэн. Тудугжулар бригадасы эрткен чылын ийи өг-бүлө чурттаар 3 бажыңнарны ажылгалга кириген. Келир чылын база 3 чырык, делгем бажыңнарны дужаарын план-

нап турар. Ол бажыңнарны көдээ ажил-агый кооперативинин хөй ажы-төлдүг малчыннарына, тускай дээди эртемниг специалисттерге езугаар берип турар. Чаа туттунган бажыңнарны үлээр ажылга хойжу бригадаларның, кооперативтин удуртукчуларындан тургустунган тускай комиссия кирип турар.

Сөөлгү үеде барыын кожууннарның малчыннары хой дүгүн сайгарып-саарып алыр талазы-биле элзэн бергедээшкинерге таваржып турар болза, «Бай-Хөлдүн» коллективинде ол ажылды шагда-ла шуудады берген. Олар хоюнуң дүгүн, Нижний Новгород хоорайда дүктен барааннар бүдүрер фабрика-биле керээни чарып алгаш, ынаар дужаап турар. Дүгүн пресстеп алгаш, ону садып-саарар дээш, ыңай-бээр сөөртүп, шүүдөп-даа турбас. Телефон дамчыштыр дугурушкан соонда, ол комбинаттын төлээлеринин машиналары боттары-ла Бай-Дагга чедип келгеш, пресстеп каан дүктү чүдүрүп аппаарлар.

Мурнакчы ажил-агыйның удуртукчузу Эртине Аңгырович Манзай-биле чугаалажып оргаш, аныяк удуртукчунун Россия иштинде чоруп турар көдээ ажил-агый сайзырадыр талазы-биле аңгы-аңгы программаларны, төлөвилелдерни эки билирин, оларның аразындан кандыг угланышкыныны шилип алгаш ажилдап турарын көргөш, ол шынап-ла, ажил-агыйның шыырак удуртукчузу, бурунгаар көрүштүг кижиге деп чүвени херек кырында кылып чорудуп турар ажылындан көрдүм.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

«АЗИЯ ТӨВҮНҮН ДОШ ТООЛУ»

Тывада онзагай деп санынар кол чер — Азия төвүн тураскаалының чанынга чылдың декабрының бир чартыында доштан кылдыр дүрзүлөргө «Азия төвүн дош тоолу» деп баштай фестиваль-конкурузу болуп

Ол конкурска тус-тус торлар-даа, скульпторлар мандалары-даа кирип болуп «Бистиң дыка хөй чаңгыс чурттугларымыс, ооң иштин кожууннарның төлээлери конкурска киржир боор деп идея мен. Аңаа чүгле Сибирь өске хоорайларынга ыңаа маргылдааларга кирип, раан, мергежий берген терлер эвес, чаа кирип турарлар командасы база кире. Чижээ, бистиң үлүс чүүл школазының, өөредит төвүнүн, №1,2,9 школалары төлээлери кирип күөш илереткен — деп, Хайгара чөвүлелиниң даргазы, Кызыл хоорайның баштыңы Дина Очугаалаан. — 7 хүн дүргүзүп үргүлчүлээр маргылдаалары бүдүүзүндө дош-биле аңаа даарын эки билбес кирип, өөредилге эрттирер биле дош скульптуразының талык биле делегейинин 11 даяа чемпиону, «Дикси» хөй-мил фондузунун президентизи болгаш элзэин скульптуралар непередир ажылды боттарып турар Александр Зайков (Красноярск) эрттирер.

Дош скульптуралардан ыңаа Кызыл хоорайның чурттакчылары дош арт-галереяны көөр, аңаа Тываның чуртукчуларының ажилдары дош «хооларга» делгээр, хемчег республиканың чуртукчулар эвилелиниң 50 чылын тураскааттынар дээрзин элзэлдин даргазы Александр Баранмаа дыңнаткан.

«Дош скульптуралар конкурзун эң кайгамчык черте «Азия төвүн» тураскааткан чоогунга, Би-Хем болгаш Каа-Хемниң каттышканын Улуг-Хемниң эгелзэн черин эрттирер бис — деп, туризм информастыг төвүнүн директору, Тываның Дээди Хуралының депутаты, ОГП-ни Тывада регион салбырының куускомунун удуртукчузу Ондар чугаалаан. — Бистиң чуртукчуларымыстың скульптуралары болгаш даш дүрзүлгө хем эриинге делгеттинер, скульптураларны канчаар кылырын күзөлдиг кижилер кырыкыштың бойдус материалдары — дошту болгаш харны канчаар ажылгаарын сонугура болуп. Кызылчыларның болгаш Тываның аалчыларының дошту таныксаар апарган чери — «Азия төвүнүн» чаартыгы парыгы ам чуртукчуларын чаагадыкчы мөөрей эрттирер чери апарган».

– Бис кончуг онза, буян-кежиктиг
Тыва черде чурттап чоруур улус-тур бис.
Маңаа канчап аъш-чеминге чединмейн
чурттаар боор, Ынчангаш ажы-төлдүг өг-
бүлөлөр мал-маган тудуп, картошка, но-
гаазын өстүрүп, чалгаазымаар чоруктан
уштунуп, амыдырал дээш тура-соруктуг
болурун күзээр-дир мен. Бистиң уруг-
дарыывыс бистен эки чурттаар ужурлуг.
Надежда ЭРГЕП.

МӨҢГҮН-ТАЙГА: ХӨРӨК ӨЙГЕН АЙТЫРЫГ

Мен бо чүүлдү ырак-узак Мөңгүн-Тайга кожунун чурттакчыларының хөрзөн өйүп, сагыш-сеткилин дүвүредип турар айтырыгының дугайында хүндүткелдиг «Шын» солунун редакциязынче бижи ор мен.

Мөңгүн-Тайганың ажил-ишчи чону кожунун экономиказының кол дөзү болур мал ажылын хөгжүдүп, Тываның социал-экономика хөгжүлдөзүгө эвээш-биче-даа бол, салышкын кирип чоруурлар. Олар республикада боттанып турар төлөвилелдерге база идекпейлиг киржип, боттарының күш-ажылчы сорукутун, даартагы хүнге бүзүрелдин көргүзүп турарлар. Ылаңгыя каш чыл бурунгаар чарлаттыган «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп губернатор төлөвилелинде идекпейлиг киржип, мал продуктуларын элбээ-биле бүдүрүп эгелзэн. Бо төлөвилелге «Мөген-Бүрөн» КУБ сонугалдыг чоруун көргүзүп, макарон, колбаса кылыгларын, тыва кижинин үндөзүн чеми болур ак чем аймаан бүдүрер биче цехтерни туткан.

Ырак-узак-даа болза, бистиң кожунун чону чуртта болгаш республикада амыдыралдан чыда калбайн турар. Төп телевидениениң 1,2,3 каналдарын көрүп, «Мегафон», «Билайн» станцияларын дамчыштыр чүглө республика иштинге эвес, ооң даштында регионнар-биле харылзажып, «Интернет-ти» ажылгап турар.

Мөңгүн-Тайгадан Кызыл хоорайже болгаш республиканың өске-даа чурттакчылыг черлеринче чедериниң халалыг турганын улуг назылыг кижилер мынчага утпаан. Ак орук чүглө Моол тавартыр эртер болганда, ол чурттуң девискээри-биле 230 ажыг километр черлеп чорааш, ам Хандагайтыга чедер турган. Ынчан-на улус «кижи чурту кидирээштиг» деп домактың утказын эки билген, чүге дээр-ге Моолдун кызыгааржылары Тывадан барган кижилерни эрттирер-эрттирбес, чеме-халаг дыңнаар турган. Ол айтырыгны төп-даа черге тургузарга, «ийи чурттуң аразында харылзаага салдар чедирип болур» дээш кулак кызып эрттирп каар.

Түвектиг, бужурганчыг ол амыдыралдан уштунарының идегели 1989 чылда көстүп келген. Мөңгүн-Тайга кожунун партия райкомунун бирги секретары Владимир Думатович Хемер-оол кызыгаар таварбас дорт оруктуң айтырынын сегирп алган. Быжыг туруштуг, бедик негелделиг, чон дээш ажилдаар сорукутун дарганың ачызында ол орук туттунуп, хөй үе эртсе-даа, 1993 чылда ону ажылгалга кирипкен. Ынчан кожун чонунун кайы хире өөрүп турганын мынчага утпаан мен. Ону ам-даа мөңгүн-тайгажылар сактып чугаалажып турарлар. Чүглө ол эвес, дуржулгалыг удуртукчу Владимир Хемер-оолдун кыдыг-дошкун агаар-бойдустуг бо оранга теплица кылдырткаш, чонну ногаа-биле чегерип, Кызыл-Хая, Тоолайлыг суурларже дорт машина оруун ажыдып, кожун девискээринде бичежек хемнерге чаа демир көвүрүглери салдыртып, өске-даа дыка-ла буянныг үлени кылганы кожунун төөгүзүндө артан.

Сагышка өөрүнчүг, эки чүүлдер-биле чергелештир шийтпирлеттинери берге бир чугула айтырыгның ам-даа бары хомуданчыг. Ол айтырыгның

мынчага чедир шийтпирлеттин-мээниге кымның-даа буруузу чок дээрзин баш удур чугаалайын, чер аразы ырак-узак, кадыр-берт болганындан ол бо үеге чедир шөйлүп келген. Ол дээр-ге, Мөңгүн-Тайгада чырык айтырыгының дугайы-дыр. Эртем-техника хүн келген тудум сайзырап турар үеде электри чырыгы чок болуру кайы хире бергезин мөңгүн-тайгажылар көрүп турар. «Ильичиниң лампы» доктаамал кыппас, хөмүртерип өжүп каары көвүдзэн.

Чогум ырак-узак-даа болза, Мөңгүн-Тайгага электри чырыгы эрткен вектиң бежен чылдарда «чаларап» келген. Ынчан чаа тургустунган «Малчын» колхоз дизельдиг электростанция садып алгаш, суур чонун чырык-биле хандырып, даарта амыдырал улам экижиер дээрзин ооң-биле бадыйтаан. Ол чырык кезээ хып кээр, он ийи шак чедип турда өжүрүп каар, эртенгиңиз 6 шактан 8-9 шакка чедир кывар турган. Ол үеде чонга хеп чуур машина, соодукчу, телевизор деп херекселдер турбаан, ынчалза-даа чырык бодунун үезинде кыппайн баар болза, амыдырал төнө бергени-биле дөмей турган. Кыппайн баар таварылгалар барык турбаан,

Алдан чылдарның төнчүзүнде кожун тургустунган соонда Мөңгүн-Тайга ДЭС-тиг (дизельдиг электростанциялыг) апарган. Ооң ажылы ынчан үзүк-соксаал чок турган. Ол станция даргалыг, инженерлиг, ажилдакчыларлыг чүве. Кожунга кандыг-бир чугула хемчеглер болур дей бергенде, партия райкому азы кожун чагыргазы электри станциязының даргазын келдирткеш, үзүк-соксаал чок ажилдаарыңа шаптыктап болур чедер-четпес чүүлдерин айтырар, бир эвес одаар чүүл азы артык кезек чедишпейн турар болза, ол даргалар Кызыл-биле харылзашкаш, дораан эккелдирер.

Үе өскерилгенинден чырык айтырыгы ам бергедей берген. Үрелишкиннерни дораан эдиптер, четпес чүүлдерни дарыг эккелдирер аргажок, хамык чүве акшага үзер апарган. Аңаа өөрени берген чон ол чокта телевизор-даа көрбес, оларның садып алганы соодукчулары-даа, хеп чуур машиналары-даа ажилдаас, ылаңгыя кышкы, узун кезээлерде солун, ном-чугуру болдунмас апарган, ынчангаш шыланчыг, муңгаранчыг болу берген.

Тываның амгы Чазаан, республика Баштыңы Ш.В. Кара-оолду мөңгүн-тайгажыларже көрүнмейн турар деп черле болбас. Бо ырак-узак чонун амыдыралын чиигедир дээш, бүгү хемчеглерни ап турар. Каш чыл бурунгаар Мугур-Аксы суурга бирээзи-ле 520 кВт күчүлүг дизель моторларын 2-ни эккеп салган. Олар кезек үе эртерге-ле үрелип каар апарган. Кызылдан тускай эртемниглер келгеш, септеп каарга-ла, туруп аар. Сөөлүндө илерзени болза, ону саткан чер үндүр бижипкен эрги шимчедикчилерниң даштыкы талазын дозулап, будааш биске саткан болган. Ооң соонда бирээзи-ле 200 кВт күчүлүг чаа 6 моторну Черногорскиниң специалистери Мугур-Аксыга эккеп салган. 2 чыл эрткенде, олар база үрелип эгелзэн. Ооң чылдагаанын «мотор быжыг-лаар дөжекте шын эвес тургускан» деп тайылбырлаан.

Мөңгүн-Тайганың чонун шыдамык деп үстүндө чугаалаан

мен. Олар электриниң доктаамал кывар «чырык» үези черле келир деп идегеп турарлар. Олар кожунунун социал-экономика хөгжүлдөзүн дүргедип, тудуг-суурну немей тудуп, мал-маганының баш санын өстүрүп, ажы-төлүн кижизидип, эртем-билеге чедирип, чурттуң болгаш республиканың ниитилел-политиктиг амыдыралындан чыда калбайн, киржип турарлар.

Тываның Баштыңы Шолбан Валерьевич Кара-оолду аажок нарын төлөвилелдерни дидими-биле сегирп алгаш, ону эчизинге чедирп шыдаар кижидеп үнелээр бис. Ооң саналдап киригени, амыдыралга боттанып турары төлөвилелдери республикада дыка хөй. Чижээ, М-54 федералдыг орукту Хандагайтыже угландыраын чедип алган болгай, ол мөңгүн-тайгажыларның аргыжарыңа база дузалыг боор. Ылаңгыя ооң электри энергиязының чедишпес чоруун чайладыр дээш үндүрүп турар күженишкиннерин билдир бис. Аңаа Мөңгүн-Тайганың чырык хандырылганының айтырыын «ушкаштырар» дээн бодал-биле ону чедишкенин шийтпирлээринге ажыктыг болгудег арганы саналдап тур бис. Ооң күүселдези нарын, хөй акша-хөрөңги, күш негеттинер дээрзи билдингир. Оон аңгыда ол төлөвилелди эртен-даарта күүседиптери болдунмас, келир үениң айтырыгы-дыр. Ынчалза-даа эки херектиң эгези безин улусту чалгынналдырар, соруку кириер дээрзи билдингир. Эгелзэн херек эчизинге черле чедер. Ону кылып эгелээр-ге «дүмбөй дүнге» туттурган мөңгүн-тайгажылар даартагы хүнге бүзүрелдиг апаар.

Бо сорулганы күүседир дизе, бир дугаарында Мугур-Аксы—Тоолайлыг—Кызыл-Мажалык аразының дорт оруун баштай кылып херек. Ол орук Мөңгүн-Тайганың чонунун Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик кожуннар-биле харылзаазын экижидер. Кожун төвүндө Тоолайлыгга чедир 60 километр машина оруу бар, Эрги-Барлыктан Кара-Дытка чедир 80 километр орук база бар. Чүглө Тоолайлыг—Кара-Дыт аразында 17 километр черде орук чок—«берге» участок бо. Мөңгүн-Тайга кожунун чагырга даргазы А.С. Шөмбүл, ооң оралакчызы А.Н. Донгак, Тоолайлыг чурттуг Ю.Д. Доштуг-оол олар чадаг кылаштажып чорааш, ол «берге» участокту шинчилеп, чурук-хөрүүн тырттырып, схема-шыйын кылып алганнар. Барыын-Хемчик кожунун төвү Кызыл-Мажалыкка чедир чогулгалыг орукту кылган соонда, электри чагыларын ол орукту дургаар тургузуптарга, бедик вольтулуг шугумга кожар арга көстүп келир.

Мындыг арга «чаңгыс ок-биле ийи кодан адып алыр» байдалды тургузар, бирээзи—ол ырак-узак черниң чурттакчыларыңа төп кожуннар-биле харылзашып аргазын экижидер, артык чарыгдалдар үндүрбес апаар, ийде—электри чагыларын тургузуп, чырык айтырыын ам-на шийтпирлээринге чедирер.

Мөңгүн-Тайга кожунун чурттакчыларының бо хүндеги улуг дилээ бо.

Адыг-оол НАМГАЙ-ООЛ, Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы, Мөңгүн-Тайга кожунун хүндүлүг хамаатызы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүнө шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканы хөгжүдеринге салышкын болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Буян-Бадырғы» орденниң III чергези-биле Улуг-Хем кожунун хоочуну, Улуг-Хем кожунун Шагаан-Арыг хоорайда Төлээлекчилер хуралының депутаты Дадар-оол Семенович ДАНЗЫН-ООЛДУ шаңнаар.

Эртемни сайзырадырыңа салышкын болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Буян-Бадырғы» орденниң III чергези-биле «Тываның гуманитарлыг болгаш социал-экономика дузалал шинчилелдер институту» күрүнениң бюджет эртем-шинчилел болгаш өөредилге албан чериниң археология болгаш этнография секторунун эргелекчизи Монгуш Хүргүл-оолович МАҢНАЙ-ООЛДУ, күш-ажылдың хоочуну, филология эртемнериниң кандидаты Зоя Борандаевна ЧАДАМБАНЫ шаңнаар.

Култураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдеринге салышкын болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Күш-ажылчы шылгалар дээш» медалы-биле уругларның немелде өөредилгезиниң «Кызыл хоорайда уругларның хореография школазы» муниципалдыг автономуг өөредилге албан чериниң хореография башкызы Лидия Ананьевна САРБААНЫ шаңнаар.

Кадык камгалал системазыңа ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың профессионал өөредилгезиниң «Республиканың медицина колледжизи» күрүнениң бюджет албан чериниң «Педиатрия» эртемниң башкызы Анатай Александровна ДАНЗЫНГА тыпсыр.

Култура болгаш уран чүүл талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Кызыл кожунун Кур-Чер суурда ырының болгаш танцының «Дыңгылдай» бот-тывынгыр ансамблиниң хореографы Мара Мунуяевна ЧИГДЕНГЕ тыпсыр.

Өөредилге талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Барыын-Хемчик кожунун чагыргазының өөредилге эргелелиниң начальниги Виктория Сергеевна ОНДАРГА тыпсыр.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы болгаш Тыва Республикага аңныр ажил-агыйының тургустунганындан бээр 70 чыл болганы-биле «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Дириг амытаннарны болгаш сугнуң биологтур курлавырларын камгалаарының талазы-биле күрүнө комитетиниң Чеди-Хөл кожунда башкарыкчы специа-

лизи Василий Донгак

ШЫРАП-ООЛГА тыпсыр. Күш-ажылчы чедишкени болгаш хөй чылдарда сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Улуг-Хем кожунда күш-ажылдың хоочуну Сара Тутовна МОНГУШКА тыпсыр.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың «Республика медицина колледжизи» күрүнениң бюджет профессионал өөредилге албан чериниң мергежил бедик салбырының эргелекчизи лема Арагачиевна БИ-

КЕЙНИ, Тыва Республиканың «Республиканың медицина колледжизи» күрүнениң бижет профессионал өөредилге албан чериниң директору хулээлгезин күүседип турар роника Викторевна ДАВААН тыпсыр.

Тыва Республиканың район аразының болчукчуларының коллегиязының болчукчузу мур Алексеевич ДАМДЫН «Суг-дамчыдылга-каналыг системалары» кызыгаарлатыган харысалгалыг ниитилел кол бухгалтери Вера Иванна КОНЫШЕВАНЫ, Өвү-кожунун чагыргазының хөй эргелелиниң бюджет үе болгаш отчет талазы-биле ба-

карыкчы специалисти Сесерма Кызыл-ооловна ЛОПЧА-СЕРЕННИ, «Барыын-Хемчик» кожунун Барлык суурда ниити билег ортумак школазы» муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң төөгү болгаш ниити эртемнериниң башкызы Мария Мендиговна МОНГУШТУ, Тыва Республиканың «Республиканың №2 эмнелгези» күрүнениң бюджет албан чериниң терапевт салбырының эмчи сестрас Аяна Эрес-ооловна ХОВА-ЛЫГНЫ, Тыва Республиканың Дириг амытаннарны болгаш сугнуң биологтур курлавырларын камгалаарының талазы-биле күрүнө комитетиниң административ-ажыл-агый килдизиниң кол специалисти Сайлык Мөгеевна ХОМУШКУНУ шаңнаар.

Эртем болгаш өөредилге талазы-биле хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы Хүндүлел бижии-биле «Тываның гуманитарлыг болгаш социал-экономика дузалал шинчилелдер институту» күрүнениң бюджет эртем-шинчилел болгаш өөредилге албан чериниң дыл секторунун башкарыкчы эртем ажилдакчысы Доруг-оол Алдын-оолович МОНГУШТУ шаңнаар.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы болгаш ниитилел-политиктиг идекпейлиг ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың Баштыңы Хүндүлел бижии-биле Бүткүл россияның «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиязының Тыва регион салбырының кол специалисти—юризи Анна Аракчаевна АРАКЧААНЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2015 чылдың октябрь 29

№197

ЭРЗИН, ТЕС-ХЕМ КОЖУУННАРДА

«Шын» солуннуң чагыдылгасы

Тываның ыраккы кожуунна-
Эрзин, Тес-Хемде «Шын»
солуннуң чагыдылгасы кайы
е чоруп турарын билип
е сорулгалыг сургакчылап
ттувус. Баштай-ла Эрзин
солуннуң почта салбырының
гасы Чечекмаа Даш-ооловна
дипкова-биле ужуражып
лапаштывыс.

Эрзин суурнуң 3 муң ажыг
ттакчы чонунга, албан
анизацияларыңа почта
бырының ажилдакчылары
н, сеткүүлдерни үе-шаанда
рип, чагыдылганы доктаа-
суртаалдап турарын ол
алады. Эрзин суурнуң 2
альону Сайсуу Кула биле
аа Соян чагыдылгалыг 80
өг-бүлгө неделяда 3 ка-
«Шын» солунну үе-шаанда
рип берип турар. «Чагы-
дээш хире-шаавыс-биле
лдап турар бис. Амгы үеде
ология сайзыраан болгаш,
з алыр хөй-ле үндезиннер
ылганы-биле солуннарны
уунда улуг назылыг кижилер
дып турар. Чагыдылганың
жээниниң чылдагаанна-
бирээде, чагыдылга өртээ
нинде, ийиде, чон хөй-ле
ттерлиг. Ынчангаш пенсио-
ер чагыдылга өртээнге күш
ейн баарлар. Бис оларны
н чагыдарынче албадаар
ис база чок. Ынчалза-даа
дылгасын үспези-биле үш
н, чартык чылдап солуннар-
гыдып алырын сүмелээр-
бис. Бистиң кожуунда эң-
й чагыдылгалыг суурлар
н, Качык. Ол сумуларның
н, сеткүүлүн озалдатпайн,
аанда чедирер почта-бон-
ызып ажилдап турарлар»
н, Чечекмаа Даш-ооловна
лады.

араазында Тес-Хемнің поч-
албырының участогунуң
зы Аржаана Алдын-Херел-
Чооду-биле ужуражып,
лапаштывыс. Кайы-даа ко-
да чагыдылга талазы-биле
айтырыглар демей болду.
ем кожууннуң библиоте-

калары, чагырга чери, пенсия
салбыры, школалар, уруглар
садтары, культура төвү дээрн
бан черлери келир 2016 чылдың
чагыдылгасын кылып алган.
Кожууннуң почта салбырының
ажылдакчылары, аштакчызы,
таңнылындан эгелээш, дарга-
зынга чедир, база боттарындан
аңгыда 5 дөргүл-төрелин чагы-
дылгаже хаара тудуп, чагыдыл-
ганы чылдың-на кылдырып ап
турарлар. Кожуунда эң-не хөй
чагыдылгалыг Шуурмак суурнуң
чагырыкчызы Эдуард Никола-
евич Мижиттиң ажылын онза-
гайлап демдегледі. Ол боду
үргүлчү номчуттунар болгаш,
суурунун чонунга үлегер болуп
турарын дыңнатты.

«Бо бүгү бистиң удуртук-
чувус Урана Владимировна
Соянның эки ажылы-дыр. Ол
хурал санында бо айтырыгны
көдүрүп, солуннардаң чагы-
дып, билигилг кижилер болуңар
деп, үргүлчү бисти сургаар.
Ылаңгыя удуртукчу кижилер
солун-сеткүүл чагытпаска, дыка
элчок, өске улус олардан үлегер
алыр болгай. Аныяк-өскеннің
Интернетте социал четкилерде
бижип турарының частырыг-
лыын көргөш, кижі эдиксээзи
келир. «Шын» солунда тыва
дылда шын бижип турар болгай,

ынчангаш ол солунну номчуп
тургаш өөренири чугула.
Почта ажилдакчылары биле
солун ажилдакчылары аравыс-
та быжыг харылзаалыг болуп
ужурлуг бис. Кайы-бирээвистиң
ажылы кошкар болза, номчук-
чуларывыс саны эвээжээр» —
деп, Аржаана Алдын-Хереловна
түннөп чугаалады.

Бо ийи кожуунга чорааш, ул-
гады берген кижилерден «Шын»
солунну чагыдып ап турар бе
дээрзин айтырарга, мынча дээр:
«Амыдыралывыста эң чугула
чүвевис ол. «Шын» солун —
угаан чеми. Ол чок болза, кайын
хамык чүүлү билип алыр бис». Ооң
бир тодаргай чижээнге
Эрзин суурнуң чурттакчылары
Седилерниң чижээн көргүзүп
көрейн.

Александр Хомушкучевич
биле Гутлера Бире-Санааев-
на Седилер Красноярскиниң
көдээ ажил-агы институтун
дооскаш, хуваалда езугаар
Эрзин кожууннуң «Чаа орук»
совхозка бригадирлеп, зоотех-
никтеп ажилдай бергеннер.
Олар совхозунга ук ажил-агы
дүшкүжеге чедир шаңнал-
макталдыг ажилдап келгеннер.

Олар совхозтуң аныяк тус-
кай эртемниг специалистери
тургаш-ла, 1984 чылдан бээр
чаңчылдыг.

«Шын» солунну 30 ажыг чыл-
дарда доктаамал чагыдып ап,
ооң арыннарында кандыг мате-
риалдарны сонуургап номчуурун
Александр Хомушкучевичден
айтырарывыска, ол мынчаар
харыылады:

— Солуннуң арыннарын
ажып көрүп орташ, сөөлгү үеде
солуннуң ажилдакчылары
көдээже үнүп, республиканың

аңгы-аңгы кожууннарындан
бөлүк материалдарын чурук-
тары-биле кады берип турары
солун чорду. Мээң алыс чур-
тум Бай-Тайга, ынчангаш ол
кожуундан бо чайын 4 арын
бөлүк материалдарны улуг со-
нуургал-биле номчуп, чаңгыс
чер-чурттугларымың кылып
чорудуп турар ажил-ижи-биле
ынак солунумнуң арнындан
номчуп таныштым. Ол ышкаш
сөөлгү үеде көдээнің бөдүүн
ажыл-ишчилериниң фото-чу-
руктарын бирги арында ул-
гаттыр берип турары эки-дир.
Ындыг чуруктарның бирээзинге
Барыын-Хемчик кожуунда ал-
дарлыг аът соодукчузу аныяк
оолдун чуруун база сонуургап
көрдүм.

Ынчангаш улуг назылыглар-
ывыстан үлегер ап, республи-
када чаңгыс-ла тыва дылда үнүп

аңгы-аңгы кожууннарындан
бөлүк материалдарын чурук-
тары-биле кады берип турары
солун чорду. Мээң алыс чур-
тум Бай-Тайга, ынчангаш ол
кожуундан бо чайын 4 арын
бөлүк материалдарны улуг со-
нуургал-биле номчуп, чаңгыс
чер-чурттугларымың кылып
чорудуп турар ажил-ижи-биле
ынак солунумнуң арнындан
номчуп таныштым. Ол ышкаш
сөөлгү үеде көдээнің бөдүүн
ажыл-ишчилериниң фото-чу-
руктарын бирги арында ул-
гаттыр берип турары эки-дир.
Ындыг чуруктарның бирээзинге
Барыын-Хемчик кожуунда ал-
дарлыг аът соодукчузу аныяк
оолдун чуруун база сонуургап
көрдүм.

Ынчангаш улуг назылыглар-
ывыстан үлегер ап, республи-
када чаңгыс-ла тыва дылда үнүп

аңгы-аңгы кожууннарындан
бөлүк материалдарын чурук-
тары-биле кады берип турары
солун чорду. Мээң алыс чур-
тум Бай-Тайга, ынчангаш ол
кожуундан бо чайын 4 арын
бөлүк материалдарны улуг со-
нуургал-биле номчуп, чаңгыс
чер-чурттугларымың кылып
чорудуп турар ажил-ижи-биле
ынак солунумнуң арнындан
номчуп таныштым. Ол ышкаш
сөөлгү үеде көдээнің бөдүүн
ажыл-ишчилериниң фото-чу-
руктарын бирги арында ул-
гаттыр берип турары эки-дир.
Ындыг чуруктарның бирээзинге
Барыын-Хемчик кожуунда ал-
дарлыг аът соодукчузу аныяк
оолдун чуруун база сонуургап
көрдүм.

Ынчангаш улуг назылыглар-
ывыстан үлегер ап, республи-
када чаңгыс-ла тыва дылда үнүп

турар солунувуста үнүп турар
чүүлдерни сонуургап номчуп,
чагыдып алырынче кыйгырар-
дыр мен.

Алдынай СОЯН.

Чуруктарда: Седилерниң
өг-бүлөзи; Эрзин кожууннуң
почта салбырының даргазы Ч.Д.
Седикова.

В.Чадамбаның тырттыр-
ган чуруктары.

Чагаалар аразындан

ТЫВА ДЫЛ ХҮНҮН ТУРГУЗАР ДЭЭШ

Тываның улустуң чогаал-
Александр Даржай
убликаның Баштыңы
бан Кара-оол-биле
ашкаш, республикага
дыл хүнүн тургузуп,
чылдың-на демдегледі
ирериниң дугайында
лды кириген болду.
алчының саналын бо-
үгү сагыш-сеткилимден
ип тур мен. Александр
кайның саналын дет-
кижилер хөй деп бо-
р мен. Республиканың
тулгасының талазын-
база деткимчени чо-
нының саналы алыр-ла

Россияның Президентизи
имир Путин орус дылга,
алга дыка кичээңгейлиг,
ыг, ону камгалап арт-
р дээш улуг ажилды
п турар деп чон билдир,
чарлыктары-биле Орус

дыл чылын, Россияга лите-
ратура чылын эрттирер деп
доктааткан.

Ада-өгбелеривистиң,
чонувустуң төрөөн дылы,
биске чүс-чүс чылдар өттүр
сайзырадып, камнап арт-
тырып каан тыва дылдан
аныяк салгалывыс ырап бар
чыдары чажыт эвес болгай.
Тыва дыл хүнү төрөөн ды-
лывыска хайыралыг бооп,
салгалдардан салгалдарже
дамчыдарыңа салдарлыг
боору чугаажок. Хүндүлүг чо-
нум! Улуг чогаалчывыстың бо
саналын деткип, республи-
кавыска тыва дыл хүнүн тур-
гузуп, эрттирер чуруму, езу-
чаңчылдарыңа хамаарыш-
тыр санал-оналдарыңарны
«Шын» солун дамчыштыр
хөйү-биле кириеринче кый-
гырып тур мен.

Маадыр-оол ДАНЗЫН,
күш-ажылдың хоочуну.

Ыраккы Шегетейде чурттап
чоруур бөдүүн кижі мен. Бо ча-
гаамны парлап бээринге идегеп
бижидим. Кижиниң амыдыра-
лынга дыка дүвүренчиг чүүлдер
таваржыр боор-дур. 20 харлыг
уруум-биле берге айтырыглар
ужун лама-башкыларга баар деп
шиитпирлээн бис, чүге дээрге ол
байдалывысты даргалар, эмчи
улус сайгарып шыдавас болган.

Ававыстың каш пенсиязын
алгаш, чайын Кызылда улуг
хүрээге баарывыска, эжи хааш-
кынның, долганып тейлеп чо-
рааш, артында бараан садар
черинден сураглаарывыска, чаа
камбы чаартыр мен дээш, иштин
үрөп, дуглап каапкан, кырында
номчулга черинге баар силер
диди. Ооң мурнунда кээп тур-
баан болгаш, кырында каътка
кээривиске, чаңгыс өрээлде
4 аныяк оолдар номнап орду.
Оларның бирээзин уруум та-
нааш, кирбес мен деп барган.
Оочурда кадайлардан сүме ай-
тырып чугаалажырымга, адаккы
каътты хөй-ле ажитпайн, чада-
жып турлар. Аңаа улуг башкылар

ЭЛДЕП ЧОРДУ

тускай өрээлдерге хүлээп алыр,
эптиг чүве. Тываның чүс чылы
дээш чаа-ла септел кылып каан
чүвени, та чүге мынчап турар
оолдар бо дидирлер.

Ам канчаар, өске хүрээге
чеде бээривиске, оочур-даа
кедергей. Элээн оочурлааш,
чоокшулай бергенивисте, баш-
кывыс «Чалалга баар шагым
келген» деп, хүрээ чанында
бичии бажыңдан чоруурунга
белен үнүп келди. «Ынча шакка
чедир хүлээп алыр» деп чарлап
каан болза, хөй үе чидирбес ийик
деп чугаалажып, орайтай бээрге
тарадывыс. Ол чарыкта дачага
хонгаш, арай деп автобустар до-
зуп келиривиске, улус шагда-ла
келгеш, даңзы тургузуп алган,
36 дугаар болдувус. Оочурувус
элеп боорга, суурда улузувус ча-
гыгларын күүседип алыры-биле
садыглап чоруптувус. Шал-бул
саттынып алгаш, далажып эл
кээривиске, каш-ла борбак кижі
кирген, оочур мырыңай чылбас
болду. Сөөлүндө улус эртен ки-
рер даңзы бижи берген, аалда
ажы-төл, мал-маган дээш сагыш

база дүргедеп эгелээн.

Оочурлаан улус аразында
сүмелешкеш, ам бир эки башкы
бар, ынаар баар дижи берген.
Машиналыг улус хап чоруп-
кан, бис айтыртынып чорааш,
«Южныйга» чеде бээривиске,
шак эрткен, чорупкан болган.
Ам черле чоруувус чогуур боор
дээш, эртенінде келгеш, кай-
гап калдывыс. Бажының дүгү
көгере берген, улуг-ла назылыг
кырган-ачай арны-бажы дирчик
кызыл, аксындан арагазыг чыт
кээп турар. «Бо хүрээнің лама-
башкызынга келдивис, кайда
ирги?» — деп айтырарывыска,
ыттавас олурар. Ооң кадында
Мөген-Бүрен чоруур пассажир-
лер чыгып турарын телефон-
най бээрге, хөңүвүс карарып,
чөгени берген чанып чоруптувус.
Бистиң кожуунга дуржулгалыг,
эртемниг лама-башкы келген
болза. Төпте башкылар элдеп-
ле болганын кайгаан мен ийин.

Биче-кыс САЛЧАК.

Мөңгүн-Тайга кожуун.

МЭЭҢ ЧЫЛДАРЫМ – МЭЭҢ БАЙЛААМ

Дөжүлдөй Бүрзүнеевич Ондар – күш-ажылдың хоочуну, Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг башкызы, партия, совет, күүсекчи эрге-чагырганың көскү ажилдакчызы. Бо чылын 85 харлаар юбилейинге уткуштур «Мээң чылдарым – мээң байлаам» деп номну орус дыл кырында үндүрүп алган. Бистин корреспондентивис хүндүлүг өгбеден интервьюну алган.

– Ном үндүрүп алганыңар дээш байыр чедирип тур бис, Дөжүлдөй Бүрзүнеевич. Ады безин солун, оон көөрге, чурттап эрткен узун амы-дыралыңар дугайында намдар-төөгү хевирлиг. Кажан, каяа ажилдап эгелээн, кандыг албан-хүлээлге күүседип чораан Силер?

– Мээң күш-ажылчы стажым 55 чыл. Ооң 27 чылын Улус өөредилге системасын, 28-ин партия, совет органнарда ажилдап эрттирген мен.

1949 чылдың ноябрь айда Кызылдың ийи дугаар школазының тос класска өөренип турган өөреникчилерни, бистерни, районнарда хуваагаш, башкылап чорудупкан. Мен ынчан Хову-Аксинга, оон Аныяк-Чыргакының эге школазынга ажилдааш, сөөлүндө Чыраа-Бажынга эге класс башкызы болуп турган мен.

1956 чылда Кызылдың башкы институтун дооскаш, Чадаананың бир дугаар ортумак школазынга директорлап, 1959 чылдың сентябрьдан эгелээш, 1964 чылдың сентябрьга чедир Чөөн-Хемчикке кожуун даргалап, партия райкомунун бирги секретары болуп ажилдап турдум.

1968 чылда Новосибирск хоорайга партияның дээди школазын дооскаш, келиримге, мени Чырыдышкын яамызының сайыдынга томуйлаан.

1977-1991 чылдарда партияның область, республика комитетинин Улус өөредилге, Иштики херектер, Айыыл чок чорук, Саң яамыларының болгаш Дээди суд, прокуратура органнарының база иштики шеригниң кызыгаар отрядының ажилын харыылаар килдистеринин эргелекчизинге ажилдап чордум.

1991 чылда пенсияже үнгеш, ССРЭ-ниң Дээди Советинин депутатының дузалакчызы, оон соонда улус өөредилге ажилдакчыларының профэвилелинин төп комитетинин Тывада эрге-хоойлу инспектору болуп, башкыларның профэвилелинин республика комитетинин аппарадынга ажилдаан мен.

Мээң кылган ажилым Чазак-тын, хөй-ниитинин улуг үнелелин алган деп бодап, аңаа өөрүп чоруур мен. «Күш-ажылдың Кызыл Тук», «Хүндүткелдин демдээ», «Тыва Республиканың ордени» орденнер-биле, Россия Федерациязының Дээди Советинин, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин, Президиумнарының Хүндүлел бижиктери болгаш хөй медальдар-биле шаңнаткан мен. Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчызы, Чөөн-Хемчиктин Хүндүлүг хамаатызы деп хүндүлүг аттарны меңээ база тывыскаан.

1969 чылдан эгелээш, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутатынга, 1990 чылда Тыва Республиканың улусчу депутатынга 6 чыыш дургузунда база хөй чылдарда партияның

Дөжүлдөй Бүрзүнеевич Ондар.

область болгаш республика комитеттеринин кежигүнүнге улаштыр соңгуттуруп чордум.

– Кады ажилдап чорааныңар удуртукчу даргалар дугайында чүнү чугаалап болур Силер, Дөжүлдөй Бүрзүнеевич?

– С.К. Тока Тываны баштап турда ажилдап эгелээш, Г. Ч. Ширшин Тываны удуртуп турда, пенсияже үнген мен. Ынчангаш оларның дугайын чугаалавас аргам чок-тур.

Салчак Тока — улуг угаанныг, ханы билигиг, экономиканың болгаш социал хөгжүлдениң айтырыгларын эки билер, чоннуң эрге-ажыын, сонугралын душкан-на черге камгалап, чонну улуг ажил-херектерже углап-башкарып шыдаар организакачы кижиге. Ол янзы-бүрү нацияларга чаңгыс аай хамаарылгалыг, улуг интернационалист чораан.

Г. Ч. Ширшин Тываның бирги удуртукчузунга соңгуткаш, ону бурунгаар хөгжүдөр дээш хөй ажилдарны кылган. Ол кыска үеде «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай сайзырадыр хемчеглер дугайында» база «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал сайзыралын дүргедер дугайында» партия Төп Комитетинин, ССРЭ-ниң сайыттар чөвүлелинин ийи доктаалын хүлээп алырын чедип алган. Оларны күүседир дээш кылып чоруткан ажилдар республиканың сайзыралын хөлчөк дүргедеткен.

– Тываның бөгүнгү байдалына хамаарыштыр чүнү чугаалап болур Силер?

– Тываны четчир электро-энергия-биле хандырбас болза, сайзыралдың айтырыгларын шиитпирлээри болдунмас. Кызыл, Чадаана аразында электро-энергия шугумун улуг, күштүг энергия дамчыдарына тааржыр кылдыр эде кылган. Кызыл хоорайга чаа электростанция тудар айтырыгны шиитпирлээн. Буступ дүшкен заводту катап тургускан. Ол тудугнуң шынарын экижидеринге, ону дүргедеринге улуг салдарлыг болуру чугаажок. Кызыл – Хандагайты оруун федералдыг орукче шилчиткени, аэропорт тудуун кылыр айтырыгны шиитпирлээни Тываның бурунгаар хөгжүлдесинге улуг рольду ойнаар. Кызыл – Курагино аразына демир-орук тудар дээш, Тыва чазак кончук хөй ажилдарны чоруткан.

угбамны, мени, думаларымны белеткеп, кижизидип кааны. Оларның ажилгыр чижээ, амы-дыралчы аажы-чаңы, биске кызыгаар чок ынакшылы, сорулгазынче чүткүлдүү биске улуг үлгөр болган. Бо бүгүнүң ачызында төлөптиг кижилер болган бис деп бодаар мен.

– Өг-бүлөңерни, ажил-төлдериниң, салгалдарыңарны таныштырып көрүңерем, Дөжүлдөй Бүрзүнеевич.

– Бис өгленгенивистен бээр 64 чыл эрткен. Ийи уруглуг, бир оолдуг турган бис. Уйнуттары-выс, оларның уруглары хөлчөк көвей. Оларны чаптап, аксы-выс-кежи деп чарашсынып, чассыдып, чоргаарланып, олар бистин, кырган кижилерниң езулуг идегели, чөлөңгичи апарганынга өөрүп, оларның аразында амыр-менди эки чурттап чор бис.

Өөм ишти – Долчун Лопсан-Шыраповна Ондар партияның дээди школазын дооскаш, күрүне садыының, хергелекчилер кооперациязының ажилдакчыларының профэвилел комитетинин даргазынга 20 ажыг чылдарда ажилдааш, пенсияже үнген. Ооң мурнунда 1949 чылдан эгелээш, пионер-вожатыйлап, башкылап, Чөөн-Хемчик район комитетинин херээженнер ортузунга ажил чорудар килдизинин эргелекчизи, сөөлүндө Чадаанага көдээ ажил-агый бүдүрүлгө эргелелинин кадр килдизинин удуртукчузу болуп ажилдап турган.

Д.Л.-Ш. Ондар Тываның херээженнер чөвүлелинин даргазынга үр чылдарда ажилдаан. Ол ССРЭ-ниң база Россияның херээженнер чөвүлелинин кежигүнүңгө хөй удаа соңгуттуруп чораан. Бүгү делегейин херээженнеринин Москвага болган конгрессинин ажилына киришкен. Ол Латин Американың чурттары: Аргентина, Уругвай, Парагвайга совет херээженнеринин төлээлери-биле кады чорааш келген. Америка, Финляндия, Польша, Чехословакия, Болгария, Моолга база чораан.

Уругларывыстың улуу Наталья Дөжүлдеевна Ондар, Москваның Ломоносов аттыг университетинин философия факультетин дооскан, философия эртемнеринин кандидаты, Тыва университеттин, философия кафедрасының доцентизи, «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчызы».

Н.Д. Ондарның улуг уруу Алинаа Американың ортумак школазын алдын медаль-биле дооскан. Тывага келгеш, ортумак школань база алдын медаль-биле дооскаш, Москваның Ломоносов аттыг университетинин журналистика факультетин, Абаканга дээди юриктиг факультетти база дооскан, ийи дээди эртемни. Н.Д. Ондарның огул Демир-Начын Москвага күрүнениң айыыл чок чорук академиязын дооскан, майор дужаалдыг. Россия Федерациязының Тыва Республикада федералдыг айыыл чок чорук албан черинде ажилдап турар.

Ийиги уруувус Татьяна Дөжүлдеевна Монгуш дээди эртемниг, дөрт дыл билер. Красноярскиниң башкы институтунун даштыкы дыл факультетин, Новосибирскиниң политология институтун, Москвада РФ Президентизинин чанында күрүне академиязын дооскан. Хөй чылдар-

да Россия Федерациязы Президентизинин Сибирь дералдыг округта төлээ аппаратының Тывада федералдыг инспектору болуп ажилдап турган.

Татьяна Дөжүлдеевна күдээвис Алексей Авааевич ийи уруглуг. Оларның уруу Аяна Алексеевна – бир дугаар уйнуувус. Ол Тыва онгу классчыларының адыл конкурзуңга кириш бирги черни алгаш, Америка ортумак школа дооскан. Квага башкы университет даштыкы дыл факультетин гаш Россия Федерациязы Президентизинин чанында не академиязын кызыл дыл нуг дооскан. Аяна Алексеевна Информатизация болгаш хазаа яамызының сайыды. Татьяна Дөжүлдеевна болгаш Алексей Авааевич Монгуштарның уруу Долаана Алексеевна, дын ортумак школань адыл медальдыг дооскан. Москва эмчи университетин дооскан биохимик эмчи болган. Ийи херектер системасында ажилдап турар. Дамдыннарның улус лары дөрт (3 оол, 1 кыс).

Оглувус Евгений Дөжүлдеевич Ондар дээди эртем милиция органнарынга ажилдап чораан. Чүггө ажалы хамаарышкан айтырыглар эки сайгарып, шиитпирлел билбес, өске хөй сонугралдар билбеси чок, бедик культуру кижиге. Ол орус болгаш даштыкы классиктиг литература, төөгүнү ханы билер дылга шүлүктөр бижириг. Ооң «Каң-Хая» деп баллаа парлалгага үнген. Е.Д. Ондар спортка хөлчөк ынак, бодун деңизинге бокска шаңнаткан черлерни чедип ап турган. Сөөлүндө ол эштиринге кыдыкшаан, декабрьда, январьда безин сугга эштир турган. Уларын шыдыраага өөредип үргүлчү шыдыраа маргылазын эрттирер турган. Е.Д. Ондар ийи оолдуг, ийи кыстыг. Ооң огул Темир Евгеньевич Ондар — Москвага университет дооскан, эмчи-ортопед. Москвада «Спартак» футбол клубун травматолог-ортопед эмчи ол-ла клубтуң реабилитация төвүнүн кол эмчизи. Темир Ондар Америкага травматолог ортопед эмчилеринин съездинин ийи удаа киришкен, ат-алды алгып, эки ажилдап чоруу чилеринин бирээзи. Ол Бразил чурттуг орус уруг-биле өгбөт алган. Ийи кыстыг, бир оол Кенивис Анна Юрьевнага хөй ынак бис, кончук эки эмчи Оглувустун үшкү төлү Айжы Евгеньевна Ондар, Москвада даштыкы дыл университетин үшкү курузунда, ол кайгамчы өөренир. Бирги курстан бо хөй чедир бүгү экзаменнерни бедемдектерге дужаап турар. Е.Д. Ондарның база бир уругу чылын эмчи университетин өөренип эгеледи. Ооң оолу огул бешик класска эки өөренип турар.

Күдээлеривис: Леонид Дөжүлдеевич, Сергей Королев. Кензтиривис: Чечеймаа Ондар, Андрей Ондар, Александра Монгуш кончук эки улус. Бис оларга хөй ынак бис.

– Интервью бергеним дээш четтирдивис, Дөжүлдөй Бүрзүнеевич. Силерге, Долчун Лопсан-Шыраповнага база салгалдарыңарга бүгү-ле хамааргай чүүлдерни күзедивис.

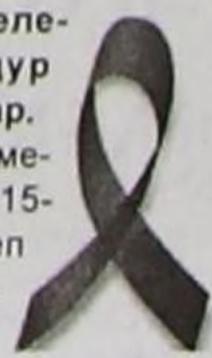
Сүт-Хөл кожуун.
Суг-Аксы суур.

АЙЫЫЛДЫГ ХАМЧЫКТЫ БОЛДУРБАЗЫ-БИЛЕ

Бөгүн, декабрь 1-де, Бүгү делегейнин бүгү чону СПИД-ке удур демиселдин хүнүн демдегеп турар.

Ооң-биле холбаштыр Тываның медицина организациялары ноябрь 15-тен декабрь 15-ке чедир «Чок» деп харыны чедип алыры: ВИЧ чыпшырган чаңгыс-даа таварылганын чогу. Аарып-аржыыр чоруктуң чогу. СПИД-тин уржуу-биле өлүр чоруктуң чогу» деп кыйгырыгы айны чарлап турар.

Ол айга дүүштүр чурттагыч чон ортузунга тайылбыр ажылын күштелдиреринин талазы-биле хемчеглеринин планын ажилдап кылган: өөредилге албан черлеринге профилактиктиг класс шактарын эрттирип, «Декабрь 1 — СПИД-ке удур демиселдин

бүгү-делеги хүнү» деп плакаттарның конкурсуун организаастаан. Кожууннарның профессионал өөредилге черлеринин студентилеринин аразына ВИЧ/СПИД талазы-биле «Билип алыр чүүлдер» деп билиг конкурсуун эрттирерин планнаан.

Декабрь 1-де, СПИД-ке удур демиселдин бүгү-делеги хүнүнде республиканың чурттагычыларынга «Хөгжүм — СПИД-ке удур» деп чаагай сеткил концертин организаастаан. Эмнелгелер ажилдакчылары хей-ниити черлеринге ВИЧ/СПИД-тин профилактиказының талазы-биле медээлерни азырын боттандылар. СПИД-тин профилактиказының болгаш аңаа удур демиселдин талазы-биле республика төвүнге ВИЧ/СПИД айтырыгларының талазы-биле «Бүзүрел телефону» ажилдап турар, дугаары: 6-25-61, 6-30-02.

Викторина «Мирозаңгыг интерактив»
3+
тел.: 2-11-41
80-ый юбилейный театральный сезон
Волшебный лес
Викторина «Мирозаңгыг интерактив»
Музыкальное представление

5+
тел.: 2-11-41
80-ый юбилейный театральный сезон
Смышленный мышонок в Австралии
Музыкальная сказка
РЕЖИССЕР — СЮЗАННА ООРЖАХ
ХУДОЖНИК — МАЛЛАЯ ХОМУШКУ
КОМПОЗИТОР — АЛНА ОЮН
БАЛЕТМЕЙСТЕР — ЖАННА АЕМЧИХ
ОКОЛОЕЛОЧНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ

Сказка идет на русском языке
Принимаем заявки на новогодний выездной спектакль «Волшебный лес». На стационаре спектакль «Смышленный мышонок в Австралии» и околоелочное представление с Дедом-Морозом и Снегурочкой.

Реклама

ГБПОУ РТ «Тувинский сельскохозяйственный техникум» объявляет набор на курсы

1	Бухгалтер малого предприятия с ведением учета в 1С
2	Ведение бухгалтерского учета в программе 1С Бухгалтерия — 2 недели
3	Оператор ЭВМ — 2 недели
4	Основы работы в сети интернет — 2 недели
5	Слесарь по ремонту автомобилей — 1,5 месяца
6	Секретарь делопроизводитель — 2 недели
7	Фермер-предприниматель — 1 месяц
8	Электросварщик — подготовка, переподготовка на разряды

Начало работы курсов по мере комплектования групп.

Справки по телефону: 2-74-26;
8-923-382-88-84; 8-923-541-55-57

Лицензия А №01077 от 12 мая 2009г. Службы по контролю и надзору в сфере образования Республики Тыва.

Садыг-тудуг компаниязы «СТРОЙ МАСТЕР»

Кылып турар ажилдары-выс: бажыңнар, садыглар, гаражтар. Тудуг-материалдары, соңгалар, эжиктер, газобетон, гипсокартон болгаш белең бажыңнар комплектилерин, бензоэлектрострументилер, быжылгаашкын (крепёж), пластик соңгаларга херек чүүлдер садып турар бис. ОТП-Банк, Альфа-банклар таварыштыр чээлиге база садып ап болур.

Тел.: 8-923-555-77-27;
8(39422)2-27-27.

Адрес: Кочетов кудумчузу 162/1.

Телевирлиг үндэзинге парлаан.

Кызыл хоорайда
хуужуттунган чер
садып тур мен.

Тел:
(8394-22)5-00-52

Телевирлиг үндэзинге парлаан.

Типография ООО «ПЕЧАТНИК»

реализует
бумагу

(количество ограничено)

Готовые книги регистрации длительного и постоянного срока хранения, БСО (от 030 коп), этикетки и т.п.
г. Кызыл, ул. Красноармейская 100, офис 16 (цокольный этаж)
к.т. 8-394-22-2-15-08; 8-923-269-13-09.

Телевирлиг үндэзинге парлаан.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнуң хүлээлгезин күөседип турар
Ш.М. СУВАН.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, секретарь — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хей-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Реклама, чарлал килдизи — 2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 3 парлаар ама. Тираж 4339. Номери парлаалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

«СЛАДКИЙ МИР» магазин Россияның бүдүрүкчүлеринин белеткеп кылганы Чаа чылды барааннарын, а ол ышкаш кондитер кылыг аш-чем продуктуларын Абакан хоорайны биле садып алырын чурттакчыларга санал

Адрес: Кызыл хоорай, Загородный переулок, 25, «Обувь» баазасы, склад №7, Складская, 1в, тел. 6-61-15.

Телевирлиг үндэзинге

Байырлал эрттирер зал «ЧИНГИС-ХААН»

Куда-дой, уруглар байырлалдары, юбилей эрттирип турар бис. 350-ден 500 олуттар бар

Адрес: Заводская 2а.

Харылзажыр тел.: 8-923-385-05-1

Телевирлиг үндэзинге

Профессионал өөредилгениң «Тываавтотранс» өөредилге-кур комбинатының автошколазы

«В», «С», «ВС», «Д», «Е» категорияның чолаачы өөредиринин чыылдазын чарлап тур.

«ЭЖИНИ ЭДЕРТИП КЕЛ»!!! деп акцияны чарлап 7 хуу алырыңа эргежок чугула чүүл—чолаачылар шынзылганы негеттинип турар эштиг болуру!

Студентилерге чиигелделер бар!!! (студент көргүс) — 1000 рубль.

Дараазында мергежилдерге өөредирин-биле чыылда мал чоруп турар:

-«А», «В», «С», «ВС», «Д», «ВС», «ВЕ», «СЕ» категория чолаачылары;

-айыылдыг чүктөр сөөртүр чолаачыларны (ДОПО

-пассажирлер аргыштыларының талазы-биле о чээшкениниң дүрүмнеринин техминимуму;

-бүгү хевирлеринин чолаачыларының стажировказы

-удуртукчуларга болгаш өрттүң айыыл чок чоруу рыисалгалыг кижилерге ыяап өөренир өрт-техниктиг талазы-биле кыска хуусаалыг курстар.

Төлээр хуусааны узадып болур, кичээлдеринин өскертир арга бар, өөренип турар кижилер бүрүзүңе ок чээңгей.

Айтырыг салыр телефоннар:
(39422) 2-71-37, 2-90-09, 89607781555

Полевая кудумчузу, 120.

Долганар, келиңер, автошколаңың дуржулгалыг барыңа өөрениңер, бедик мергежилдиг болуп, оруктарга чоруңар!

Лицензия №1281, 2011 чылдың 06.14-те ТР-ниң өөредилге хайгаарал албаны тывыскан.

Телевирлиг үндэзинге

УАЗ автомашинага артык кезектерни

барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагыдар болза, 50 хуузу баштай төлөп алыр. Өртээ Новосибирск хоорай хууга чедир чиигелделиг.

Магазин «Регион 17», Интернациональная кудумчу (2 дугаар каът)

Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-88.

ИП ФАТЕЕВ А.Ю. ОГРНИП 3151719

Телевирлиг үндэзинге

Бай-Тайга кожунуң Кызыл-Даг суму чагыргазы «Анай-Хаак» ясли-садыңа хей чылдарда үре-түңнелдиг дап чораан башкы, сес оглу, кызын эртем-билигилг, ахы хамаатылар кылдыр өстүрүп кижизиткен буянныг ие, кыры хей-ниитичи күш-ажылдың хоочуну

Роза Хертековна
АРТААНЫҢ

аарааш мөчээни-биле өөнүң ээзинге, ажи-төлүңге, төрөлдү эш-өөрүңге ханы кажыдалды илередип тур.

Кызыл-Даг суму чагы